

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Віталій ПАНОК

Copyright © 2013

Постановка проблеми. У наш час важко назвати професію, яка була б більш популярною за професію практичного психолога, психотерапевта, психолога-консультанта. Інтенсивний розвиток психологічних служб, що розпочався під завісу минулого століття в нашій країні, породив не виправдано велику кількість ВНЗ і кафедр, котрі здійснюють професійну підготовку фахівців психологічного профілю. Якщо на початку 1980-х років в Україні психологів готували Київський університет (25 спеціалістів), Харківський університет (50 спеціалістів) і Київський педагогічний інститут (50 спеціалістів за спеціальністю “педагог-дослідник”), то сьогодні, за неповними даними офіційних сайтів ВНЗ, ліцензований набір на всі психологічні спеціальності (включаючи магістрів) становить понад 24 тисячі на рік. Окремі ВНЗ мають ліцензований набір по 400–600 осіб і навіть – 1200.

Гонитва за кількісними показниками підготовки практичних психологів, цілком зрозуміла в умовах контрактної форми навчання у ВНЗ. Однак саме вона спричинила низку проблем, пов'язаних із якістю такої підготовки. Зрозуміло, що профільні кафедри просто не встигають забезпечувати якість підготовки такої армії майбутніх фахівців. І тут є кілька причин.

Перша – недостатня кількість кваліфікованих викладачів. Значна частина профільних кафедр не відповідають навіть формальним вимогам Міністерства освіти і науки, тому змушені залучати докторів і навіть кандидатів наук для співпраці на контрактній основі. Розповсюдженими є випадки, коли доктор наук працює (точніше – числиться) одночасно у декількох ВНЗ аби тільки кадровий склад кафедри відповідав ліцензійним вимогам. Кафедри почасти комплектуються біологами, соціологами, педагогами та представниками інших спеціальностей.

Друга – якість викладання профільних (і не тільки) дисциплін. Цьому питанню можна присвятити окреме дослідження. Назвемо тільки побіжно: теоретична безсистемність, відсутність яких би то не було теоретичних позицій у викладанні профільної дисципліни; незнання викладачами фундаментальних, принципово важливих для майбутнього практичного психолога, теорій, законів, методів; низький рівень володіння загальнонауковою методологією; у багатьох випадках – методична безпорадність, м'яко кажучи, формальне ставлення до оцінювання знань студентів.

Третя – велике академічне навантаження викладачів (майже вдвічі більше, ніж у розвинутих країнах), що унеможливорює систематичне опрацювання навчального матеріалу та якісну підготовку до занять. Причому основа навантаження – це лекційно-семінарські заняття, а не практичні.

Четверта – концептуальна еkleктичність у нормативно-методичному забезпеченні підготовки практичних психологів. Так, освітньо-кваліфікаційна характеристика галузевого стандарту вищої освіти з підготовки бакалавра за напрямом “Практична психологія” [3] передбачає, що протягом навчання у ВНЗ у студента потрібно сформувані 475 (!) умінь (“Виробничі функції, типові завдання діяльності та уміння, які повинен мати випускник ВНЗ”). Зрозуміло, що викладач просто губиться у цьому розмаїтті професійних умінь, які він має сформувані протягом викладання своєї дисципліни.

П'ята – гонитва за дотриманням формальних ліцензійних вимог, що вимагає від викладачів прискорено працювати над одержанням ступеня кандидата і далі доктора психологічних наук. У цьому процесі, що також потребує окремої розмови, якість викладання студентам дисципліни не є пріоритетною для викладача, що, своєю чергою, впливає на

якість професійної підготовки майбутніх психологів.

Основними “споживачами” кадрів молодих практичних психологів є *психологічні служби* як складові державної системи охорони психічного і соціального здоров’я нації, що покликані надавати допомогу особистості у кризові моменти її життя. Причому мовиться про кваліфіковану допомогу, котра здійснюється на наукових засадах і має на меті захист особистості, сприяння її повноцінному розвитку. Однак низький рівень професійної та особистісної підготовки молодих працівників цих служб породжує значну кількість проблем, пов’язаних із низькою ефективністю їхньої професійної діяльності. Назвемо тільки основні.

Проблеми професійного спілкування. Випускник ВНЗ здебільшого не володіє навичками спілкування. Відомо, що спілкування є центральним психологічним механізмом, який забезпечує ефективну взаємодію психолога з клієнтом. Мовний багаж студентів зазвичай характеризується бідністю, засмічений жаргонізмами, діалектизмами, словами-паразитами. Часто замість науково-психологічної термінології застосовуються побутові терміни або молодіжний сленг. Сам процес комунікації становить для багатьох випускників університетів значні труднощі, викликає емоційне напруження, породжує затинання, розгубленість. Іншими словами, випускник ненавчений засобом донесення своєї думки до слухача. Годі вже говорити про потребу корегувати свою мову відповідно до віку, статі та культурного рівня співбесідника. До того ж навіть процес слухання є проблемою для молодих практичних психологів, адже в них несформовані навички емоційної саморегуляції. Що вже говорити про маніпулятивні вміння та інтонаційний вишкіл.

Проблема відсутності чи неповної сформованості професійної позиції. Практичний психолог зазвичай потрапляє у середовище представників інших професій – педагогів, лікарів, менеджерів тощо й одразу стикається із проблемою визначення свого місця в колективі, своїх функцій у системі професійної взаємодії і оргтехнологічному процесі. За відсутності чіткої професійної позиції психолог швидко перетворюється у помічника, “старшого на побігеньках”, виконавця невластивих функцій. Скажімо, у школі можна побачити як психолог починає давати поради, оцінювати чи правильно вчинив колега чи вихованець, виступати третейським суддею у конфліктних

ситуаціях і т. ін. Іншими словами, він справді реалізовує рольові очікування, але часто доволі хибні, стосовно своєї професії у взаємодії з іншими членами колективу. У підсумку змінюється, погіршується ставлення навколишніх не тільки до конкретного психолога, а й до професійної спільноти в цілому.

Проблема професійної спрямованості особистості фахівця. Рівень сформованості та етичний зміст спрямованості психолога відіграє вирішальне значення у забезпеченні його фахової майстерності. В іншому разі він неспроможний сприяти всебічному розвитку клієнта, здоланню його життєвих проблем та ускладнень, а реалізує власні амбіції, комплекси, психічні травми, акцентуації, або ж самостверджується за рахунок клієнта. Іноді більше – він злочинно застосовує методи і технології психологічної роботи, неетично поводить з людьми, котрі потребують допомоги. На жаль, нам не вдалося знайти ні у галузевих стандартах підготовки психологів, ні в навчальних планах і програмах, ані в інших документах, що регулюють процес і зміст професійної підготовки фахівців, розділу чи завдання цілеспрямованого розвитку в них відповідального спрямування до психологічного практикування, гуманного ставлення до клієнта. За сучасних умов ціннісної та етичної невизначеності в молодіжному середовищі ця проблема справді набуває першочергового значення.

Проблема дотримання етичних норм і стандартів у професійній діяльності. Доволі розповсюдженими є випадки, коли фахівці своїми діями дискредитують професію, – беруться виконувати функції, що не відповідають етичним нормам: розголошують інформацію про клієнта, ставляться до нього упереджено чи зверхньо, не дотримуються вимог психологічної методики чи технології, у практичній діяльності застосовують непсихологічні методи (астрологія, нумерологія, соціоніка тощо), вживають у повсякденні психологічні методики на власну користь та ін.

Проблема методичного забезпечення і дотримання вимог застосування психологічних методик, технік і технологій. Методичний арсенал практичного психолога часто складають неперевірені й невалідні методики. Більше того, вони не утворюють усталеної системи, а, зазвичай, становлять випадковий набір. При цьому теоретичне обґрунтування цих методик часто взагалі відсутнє. Професійне вдосконалення психологів, оволодіння новими ме-

Таблиця

Зміст, форми та результати підготовки практичних психологів

Рівні підготовки	Зміст навчання	Спосіб організації навчального матеріалу	Основні форми навчальної діяльності	Форми та зміст практики	Основні результати навчання
I	Основи наукової психології та її галузі	Аналітично-статистичний; основна одиниця – науковий факт, закон, наукова концепція як система поглядів	Лекційно-лабораторна; самостійна робота з першоджерелами; науково-дослідна робота	Монологічна (спостереження, аналіз); науково-дослідна; педагогічна (асистентська)	Система наукових знань; гуманістична спрямованість особистості; професійна мотивація; навички дослідної роботи
II	Основи прикладної психології; освоєння одного з її напрямів; методики роботи в обраному напрямі	Структурно-синтетичний; категорії: «життєва проблема», «життєвий шлях», «життєва перспектива особистості клієнта»	Семінари, дискусії, тренінги, обговорення реальних випадків з практики надання психологічної допомоги	Ознайомлювальна; участь у роботі практичного психолога (спостереження); супервізія; інтерв'ю	Знання теоретичних основ практичної психології та її окремого напрямку; професійно важливі риси особистості та навички професіонала
III	Опанування основними технологіями роботи в одному з напрямів психологічного практикування	Індивідуально-типологічний; одиниця – випадок, життєва ситуація, життєва проблема клієнта	Аналітично-практичні: психологічна робота, семінар з аналізу практичного досвіду, професійна рефлексія та ін.	Практична робота під керівництвом спеціаліста (ординатура), супервізія	Володіння основними технологіями в одному з напрямів діяльності; соціальна компетентність; деонтологія

тодами і методиками, почасти відбувається безсистемно, випадково. Психологи освоюють нові методики на “курсах” і міжнародних “школах”, що фактично не є психологічними, а тільки використовують психологічну термінологію, і побудовані за принципами мережевого маркетингу.

Шляхи вирішення вищеназваних проблем.

Проблемам професійної підготовки практичних психологів в умовах ВНЗ та підвищенню їх кваліфікації присвячено доволі багато робіт (О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, О.П. Саннікова, В.А. Семиченко, Н.Ф. Шевченко, Н.В. Чепелева, Ю.М. Швалб, Т.С. Яценко та ін.). Кожна авторська концепція робить свій вагомий внесок і розкриває суттєві аспекти бачення проблеми та шляхи її вирішення. Якщо спробувати систематизувати підходи до змісту і методів професійної підготовки практичних психологів, то можна виокремити три головні лінії: перша – розвиток і формування професійних знань, умінь і навичок, друга – формування професійних мотивації, позиції та (або) спрямованості, ставлення до професії та умов її здійснення, третя – формування особистісних рис і якостей, що забезпечують успішність професійної діяльності, себто компетентностей, котрі інтегруються у таку якість, як соціальна компетентність.

Розглянемо окремо деякі аспекти змісту професійної підготовки практичних психологів. На наш погляд, вона має бути трирівневою (*див. табл.*).

Загальногуманітарну і загальнотеоретичну підготовку (перший рівень) найкраще здійснювати традиційними лекційно-семінарськими формами і методами. Структура навчальних дисциплін, їхній зміст теж перебувають у форматі традиційності: історія культури, релігієзнавство, загальна, соціальна, експериментальна, вікова психологія і т.д. На цьому рівні в освітній діяльності важливо запровадити “випадковий” підхід (case study) до викладання і засвоєння навчального матеріалу [1; 6; 7; 11], що реалізований через літературні, художні та інші ілюстрації. До слова сказати, у старих підручниках психології такий метод застосовувався доволі широко і, на наш погляд, був надзвичайно ефективним. Такий матеріал може видатися простою ілюстрацією, але це не зовсім так. Цитати з художніх творів відомих письменників, картини відомих художників тощо здебільшого цілісно відображають актуальну життєву ситуацію людини та її життєву проблемність. Для майбутнього практичного психолога ця цілісність життєвої ситуації клієнта є найважливішою у його професійному зростанні.

Другий рівень – вивчення теоретичних і методичних засад та конкретного напрямку прикладної психології – педагогічної, політичної, інженерної, авіаційної, юридичної, психології управління, виховання та ін. На цьому рівні має відбуватися докладання загальнопсихологічних знань до діяльності людини у певній сфері, до їх синтезу довкола конкретних проблем, що існують у даній царині суспільного практикування. У цьому процесі, на наш погляд, якраз і формується психологічний світогляд, котрий передбачає практичні заняття й проходження практики, вивчення структури обраного напрямку, спеціалізацій, що існують у його межах (скажімо, групове обговорення і розв’язання конкретних ситуацій, навчальні семінари тощо). Зокрема, семінар повною мірою забезпечує збагачення психологічного світогляду майбутніх фахівців, *синтезує* розрізнені знання наукової психології у єдину систему уявлень, образів, моделей і концепцій, а виробнича практика, написання аналітичних звітів, актів експертизи, довідок та ін., уможливує такий синтез через здійснення реальної професійної діяльності.

Третій рівень – форми психологічного практикування (ординатура, стажування), тобто час оволодіння основними технологіями в межах обраної спеціалізації. Основною формою навчання тут є освітня робота аналітично-практичного спрямування (семінари, вивчення досвіду роботи, тренінги, обмін досвідом), а також навчання і психологічна практика [4; 5; 11]. Водночас поділ психологічної освіти на рівні зовсім не означає, що практична підготовка, проходження студентами практики мають відбуватися на третьому або другому рівні. Практична і самостійна освітня робота повинна починатися з перших днів навчання у ВНЗ і завершуватися з одержанням диплома (кваліфікації). Важливо, щоб формування її норм і навичок було узгоджено із набуттям теоретичних знань. Тим більше, що підструктура “знання” відіграє ключову роль у підготовці та професійній діяльності практичного психолога, де його основне упредметнення становить переважно життєва ситуація клієнта, яку треба проаналізувати, схарактеризувати і скоригувати. До такої роботи, звісно, він долучає всі наявні знання, життєвий і професійний досвід, інтуїцію. Зрозуміло, що чим більш ерудований психолог, тим краще. Тому він має здобути широку гуманітарну освіту (історія, культура, філософія, народознавство, релігія, етика, логіка та ін.), на

основі якої й розвивається його особистість і фахова майстерність з орієнтацією на спеціалізацію (психолог-викладач, психолог-дослідник, практичний психолог).

Загалом обстоюємо трирівневу організацію професійних знань: перший – загальна теоретично-психологічна підготовка (історія психології, загальна психологія, соціальна психологія, психофізіологія, психологія особистості, вікова психологія та інші галузі психологічної науки), другий – спеціальна професійно-психологічна підготовка (загальні уявлення про прийоми роботи у певному напрямі практичної психології – шкільній, військовій, економіки та бізнесу, сім’ї та соціальної допомоги населенню тощо, тобто це знання з основ практичної психології), третій – знання зі спеціалізації, оволодіння навичками практичної роботи (прийоми та досвід роботи в конкретній техніці чи техніках – сімейне консультування у школі, діагностика і корекція взаємин у підрозділі (військова психологія), оргдіяльнісні ігри конфліктологічного (управлінського) спрямування та ін. Кожен із рівнів підготовки практичного психолога має відрізнятися від інших специфічним способом організації та подання знань та освітньою технологією в цілому.

Основу першого рівня – загальнонаукового – складають ті знання, які накопичила академічна психологія у вигляді наукових фактів, законів, теорій, методів і методик дослідницької діяльності. Тут найкращим способом організації матеріалу є *аналітично-рефлексивна освітня робота* (аналіз психологічних явищ, опис законів, структура наукових знань і психологічних дисциплін). Основна форма навчання – лекційно-лабораторна, результат – система психологічних знань студента, у центрі якої перебуває категорійний лад сучасної психології.

Наступний рівень – прикладна психологічна робота – становить освоєння психологічних знань та методичних основ певного її напрямку. Тут прийнятий *синтетичний підхід* до змісту та організації навчання, а основний результат – сформований психологічний світогляд майбутнього фахівця [9; 10]. Студент тільки тоді стає справжнім фахівцем, коли починає бачити світ очима психолога. А це означає, що він знає умови ефективної професійної діяльності та її психологічні аспекти, розуміє життєву проблематику, зорієнтовану на реконструкцію та розв’язання психологічних проблем інших людей, вміє аналізувати поведінку і вчинки навколишніх і формувати психологічні висновки.

Третій щабель слушно назвати *індивідуально-типологічним*. Тут знання організуються довкола певної типології життєвих ситуацій особистості з урахуванням сфери її активності та вікових особливостей. Основою навчання є *життєва ситуація*, а результатом – навички і вміння практичної роботи (говоріння, слухання і т. ін.), володіння набором технік, технологій і професійних учинкових дій.

Серед найбільш значущих складових змісту освіти практичних психологів загальногуманітарна підготовка була названа не випадково, адже людина, яка не має щонайменшого уявлення про надбання людського духу в усіх його проявах (літературі, живописі, науці, архітектурі тощо), навряд чи буде здатна до ефектної діяльності як практичний психолог. Якщо у цьому контексті розглядати підвищення інтересу дослідників до етнопсихології, який сьогодні спостерігається, то тут варто звернути увагу на один важливий компонент, а саме *психотехнічний*: традиції, звичаї, обряди – це не що інше, як відібрані впродовж століть, перевірені практикою, форми поведінки людей і методи управління цією поведінкою, які виходять із певної специфіки (ментальної, етнічної, природної, історичної) людей, котрі заселили певну територію і котрі відносять себе до певної спільноти. Недарма дослідники наголошують, що будь-яка професійна підготовка має обіймати той національний контекст, у якому буде діяти психолог [2; 9].

Отже, п'яти-шестирічний термін підготовки практичних психологів у тому числі й магістратура з прикладної психології, має бути базовим, оскільки забезпечує формування широко освіченого фахівця, який достатньою мірою володіє і теоретичними знаннями із психології, і навичками практичної психологічної роботи. Водночас висновуємо, що більшість дослідників так чи інакше підкреслює виняткову значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку, ступеня самореалізації. Шляхи активізації даного процесу різні: це і самопізнання як важливий елемент освіти майбутніх практичних психологів у ВНЗ (В.А. Роменець, Н.Ф. Шевченко, Т.В. Скрипченко), і формування спрямованості психолога-студента на оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вміннями (А.Г. Самойлова, О.П. Саннікова, А.В. Фурман), і застосування активних методів та засобів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язання проблемних ситуацій (С.В. Васківська, П.П. Горностай, В.В. Карікаш, Т.С. Яценко та ін.), і формування осо-

бистісної позиції у процесі фахової підготовки психолога (Н.І. Пов'якель, О.Л. Подоланюк А.А. Фурман).

Особистісна готовність до професійної діяльності – це сукупність рис і якостей особистості, що передбачає усвідомлення нею своїх професійних цілей, має гуманістичну спрямованість, реально оцінює наявні умови досягнення кінцевої мети втручання, володіє відповідними професійними знаннями, нормами, вміннями, способами вчинення, прогнозує мотиваційні, вольові, інтелектуальні та емоційні зусилля, увірогіднює повноту досягнення результату за певного рівня актуалізації здібностей і волі. При цьому треба чітко розрізнити набір професійно значущих якостей психолога-дослідника як експерта у розрізненні відхилень при мінімізації впливу на людину та психолога-практика як експерта з корекції відхилень у функціонуванні людини при максимізації впливу на її поведінку, діяльність, спілкування, вчинки.

Скажімо, комунікативні здібності є інтегральною властивістю особистості психолога, котра охоплює когнітивний (професійна компетентність, рефлексивність, децентрованість мислення), емоційний (висока чуйність і тактовність, позитивне емоційне ставлення до почуттів іншого, максимальна щирість і відвертість у проявах власних почуттів), поведінковий (здатність до саморегулювання, коригування власних дій, упевненість, відповідальність) і рефлексивний (самооцінка, самоконтроль, самопродукування тощо) компоненти.

Відомі дослідники (О.Ф. Бондаренко, Н.І. Пов'якель, О.П. Саннікова, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко) наголошують, що під час навчання майбутній практичний психолог має проходити терапевтичні сесії спочатку у ролі клієнта. Тоді він усвідомлює свої захисні реакції, типові форми прояву переживань та актів поведінки у ситуаціях, що актуалізують його власні проблеми, а відтак здатний відстежувати свої проєкції, рефлексувати їх і самостійно коригувати взаємодію з іншими. В ідеальному варіанті особистість психолога як психотерапевта має бути звільнена від непродуктивних захистів, а продуктивні – мають перебувати у зоні усвідомлення, тобто бути під контролем самого психолога.

Особистісним новоутворенням, у якому інтегруються соціально важливі особистісні якості і риси практичного психолога, є його *професійна позиція*. Саме в ній знаходять відображення і гуманістична спрямованість, і творча рефлексія, і система професійних цінностей, і безоцінкове ставлення до клієнта, і

розуміння свого місця та ролі у системі фахового спілкування, і система професійної мотивації. Формування професійної позиції майбутнього практичного психолога в умовах ВНЗ має розглядатись як окреме завдання діяльності викладачів і передбачати не тільки вивчення наукової і методичної літератури, а й активне спілкування – дискусії, обговорення, рольові ігри, аналіз цікавих випадків із психологічної практики.

Вочевидь професійна компетентність практичного психолога, маючи динамічну структуру, інтегрує і формування професійних знань, норм, умінь, цінностей, навичок, і професійну позицію, і соціальну толерантність. Вона передбачає формування норм, умінь і навичок професійного спілкування, психологічного обстеження особистості клієнтів, їх груп, моніторингу змісту та умов, проблем психодуховного розвитку, встановлення психологічного діагнозу, визначення причин, що утруднюють розвиток, навчання та працю; здійснення психокорекційних заходів для усунення можливих відхилень у психічному розвитку і поведінці, подолання різних форм девіантної поведінки, формування адекватної, соціально продуктивної, життєвої позиції. Формування професійної компетентності практичних психологів залежить від показників та детермінант, які визначаються ступенем розвитку їхнього соціального інтелекту, комунікативних здібностей і навичок, емпатії, прогнозування, ідентифікації, самовизначення, життєвого досвіду. Важлива роль тут належить професійній та особистісній рефлексії, здатності орієнтуватися не тільки на результат своєї праці та методи її досягнення, але й на самого себе як на суб'єкта життєдіяльності і на особистість. Причому здатність психолога до саморефлексії – це одна з важливих внутрішніх умов розвитку його як індивідуальності. Крім того, повсякденна самореалізація, як відомо, ґрунтується на самопроекуванні, тобто на уявлюванні про те, яким студент хоче бачити себе у найближчому та віддаленому майбутньому. Одночасно через самоорганізацію і самокерування він як суб'єкт освітньої діяльності здійснює досягнення поставлених цілей, вибудовує прийнятні траєкторії свого життєвого і професійного шляху [4; 6; 11].

Істотне оновлення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів з особливою гостротою ставить проблему створення державних стандартів ліцензування спеціальності “Практична пси-

хологія”, адже рівень їх фахової підготовки не може зводитися лише до тестування професійних знань, як це має місце в інших спеціальностях. Тут потрібно враховувати і практичні вміння та навички професійної діяльності, і їхні особистісні риси, і професійний досвід у наданні соціально-психологічної допомоги клієнтам. Атестація має бути багатоступеневою і повною мірою охоплювати всі аспекти готовності випускників ВНЗ до професійної діяльності. Центральним моментом тут є отримання диплома про вищу освіту з практичної психології (для системи освіти, наприклад, або “психолог закладу освіти”, або “практичний психолог системи освіти”). Разом із дипломом або після ординатури, випускник має отримати також посвідчення (сертифікат, ліцензію) про дозвіл практичної роботи у межах певної спеціалізації. Сутнісно ці два документи уможливають для фахівця практикування в державному, приватному чи суспільному секторах, дають змогу здійснювати індивідуальну практику в межах своєї спеціалізації. Такий підхід запроваджено у багатьох розвинутих країнах. Україна, інтегруючись у Європейський освітній простір, мусить пройти свій шлях, щоби унебезпечити клієнтів від некваліфікованих дій практичного психолога.

Підвищення кваліфікації також має супроводжуватися відповідною атестацією (ператестацією) фахівця. Закономірно, що воно відмінне для різних спеціальностей. Наведемо тут лише основні положення. Перша умова: атестувати практичного психолога можуть тільки психологи високої кваліфікації; друга – у процесі атестації мають бути розглянуті мінімум такі аспекти – зміст, методи і досконалість професійної діяльності фахівця та результати його навчання (підвищення кваліфікації); третя – атестування має бути періодичним – кожні щоп'ять років; четверта – для переходу на вищий щабель кваліфікації психологу треба пройти відповідні курси. Найдоцільнішим було б створення міжвідомчих атестаційних комісій, у яких співпрацювали б і психологи державних установ, і представники професійних психологічних організацій.

Наведені тут аргументи і підходи до вирішення численних проблем, що нині існують у професійній підготовці практичних психологів, розглядаються нами як основа для дискусії, результатом якої має стати спільне бачення професійною спільнотою змісту, форм, методів, засобів і технологій вказаної підготовки у часопросторі сучасного ВНЗ.

ВИСНОВКИ

1. Інтеграція української практичної психології в європейський освітній простір можлива лише за умови розв'язання численних проблем на шляху налагодження професійної підготовки практичних психологів у ВНЗ. При цьому мовиться не про копіювання методів, методик і змісту навчання зарубіжних університетів, а обдумане застосування кращих зразків.

2. Сьогодні надзвичайно актуальним є перебудова освітнього процесу у ВНЗ на засадах цілеспрямованого формування особистості практичного психолога не тільки з погляду формування його знань, умінь, навичок, норм і цінностей, а першочергово його професійної позиції (спрямованості, ставлень і відношень, мотивації) та соціальної компетентності як інтегрального особистісного утворення, яке підтверджує компетентнісну зрілість майбутнього фахівця.

3. Формування особистості професіонала має починатися з його професійних позиції та спрямованості, а вже на їх підґрунті постають "професійні світогляди", відпрацьовуються навички професійного спілкування і саморегуляції, відповідні норми, знання й уміння. Інтеграція названих рис і властивостей може привести до формування професійної компетентності практичного психолога.

1. *Бондаренко А.Ф.* Психологическая помощь: теория и практика / А.Ф. Бондаренко. – изд. 4-е, доп. – К. : Освіта України, 2007. – 332 с.

2. *Вірна Ж.П.* Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : [монографія] / Ж.П. Вірна. – Луцьк : Вежа, 2003. – 320 с.

3. Галузеві стандарти вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра / Авторський колектив під керівництвом Т.С. Яценко. – К. : МОНУ, 2005. – 326 с.

4. *Леонтьев Д.А.* Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д.А. Леонтьев, Е.В. Шелобанова // Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 57–65.

5. *Максименко С.Д.* Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури / С.Д. Максименко. – К. : Наук. думка, 1998. – 226 с.

6. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби : навч. метод. посібн. в 2 т. / [за ред. В.Г. Панка, І.І. Цушка]. – К. : Ніка-центр, 2005. – Т.1. – 328 с. ; 2005. – Т. 2. – 284 с.

7. Основи практичної психології : [підручник для студ. ВНЗ] / [В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін.]. – 3 вид., стер. – К. : Либідь, 2006. – 536 с.

8. *Панок В.Г., Рудь Г.В.* Психологія життєвого шляху особистості : [монографія] / В.Г. Панок, Г.В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

9. *Панок В.Г.* Психологічна служба : [навч.-метод.

посібник для студентів і викладачів] / В.Г. Панок. – Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. – 488 с.

10. *Чепелева Н.В.* Діалогічно-орієнтований підхід у системі підготовки практичних психологів / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Вісник Тернопільського експериментального інституту педагогічної освіти. – Тернопіль, 1996. – С. 28–42.

11. *Яценко Т.С.* Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : [навч. посіб.] / Т.С. Яценко. – К. : Вища школа, 2006. – 382 с.

АНОТАЦІЯ

Панок Віталій Григорович.

Професійне становлення практичних психологів: досвід і перспективи.

У статті, на основі узагальнення науково-методичних матеріалів та досвіду організації психологічної служби в Україні, запропоновано основні напрями професійного становлення практичних психологів. Окреслені аспекти змісту професійної підготовки і діяльності практичних психологів на засадах цілеспрямованого функціонування особистості практичного психолога не тільки з погляду формування його знань, умінь і навичок, норм і цінностей, а першочергово його професійної позиції та соціальної компетентності як інтегрального особистісного утворення, яке підтверджує компетентнісну зрілість майбутнього фахівця.

АННОТАЦИЯ

Панок Виталий Григорьевич.

Профессиональное становление практических психологов: опыт и перспективы.

В статье, на основании обобщения научно-методических материалов и опыта организации психологической службы в Украине, предложены основные направления профессионального становления практических психологов. Очерчены аспекты содержания профессиональной подготовки и деятельности практических психологов на почве целенаправленного функционирования личности практического психолога не только с точки зрения формирования его знаний, умений и навыков, норм и ценностей, а первоочередно его профессиональной позиции и социальной компетентности как интегрального личностного образования, которое подтверждает компетентностную зрелость будущего специалиста.

ANOTATION

Panok Vitaliy.

Professional Becoming of Practical Psychologists: Experience and Perspectives.

The author of the article, on the basis of generalization of scientific-training materials and his own experience of organization of psychological service in Ukraine, offers the main directions of professional development of practical psychologists. The key aspects of the content of professional training and activity of practical psychologists on the basis of purposeful functioning of a personality of a practical psychologist considering not only forming his knowledge, skills, norms and values, but primarily his professional position and social competence as an integral personal forming, which confirms the competence maturity of a future specialist.

Надійшла до редакції 26.04.2013.